

משל בית שמאי ואומר בשאר הנפילות יחלוקו, בזו אני מודה לב"ה שהנכסים בחזקתן'. ומשמעות דבריו שרבי עקיבא היה מתלמידי בית שמאי.

[ואמנם, אין הדברים מוכרחים בכוונתו, שיש לפרש לענין המחלוקת המסוימת הזאת הוא משתייך לב"ש, אבל לא נמנה בין תלמידיהם. ואפשר שלכן התוס' שחלקו לא הביאו דברי רש"י. ואולם, בשיטה מקובצת איתא בשם רש"י שהיה מתלמיד בית שמאי. יד הוד].

ואילו התוס' פרושו באופן אחר, ולדבריהם לא היה מבית שמאי אלא מבית הלל. ואמנם בכל מקום קיימא לן כרבי עקיבא מחברו. ואין להקשות על פרש"י הלא מבית שמאי היה (עתור"פ) — שזה שנקבעה הלכה כבית הלל ולא כבית שמאי — זהו רק בדברים שהוזכר בהם בהדיא 'בית שמאי ובית הלל', אך אינו מן הנמנע שנקבעה הלכה כתלמידי בית שמאי במקום שלא הוזכרו במפורש 'בית שמאי' (עפ"י אור זרוע — הל' ערב שבת, לט; יבין שמועה, ו; יד דוד. וע"ע: שו"ת חות יאיר — צד; 'מחקרים בדרכי התלמוד' (מרגליות) פרק ח).

אפשר שר' עקיבא מתייחס מתלמידי בית שמאי, לפי שלמד תורה מר' אליעזר (ע' סנהדרין סח.), ור' אליעזר — מבית שמאי, כדאיתא בירושלמי. ואמנם הלכה כר' עקיבא כנגד ר' אליעזר (ע' סדר תנאים ואמוראים, ט; ספר הכריתות; שדי חמד), הגם שהלכה כר"ע מחבירו ולא מרבו (כדאמר ר' יוחנן כתובות פד:). ע' בזה בספר מגדים חדשים ברכות נ.

דף לח

הערות, באורים וציונים

'רשב"ג אומר: מוכרן בפני בית דין, מפני שהוא כמשיב אבידה לבעלים' — כתב הראב"ה (ע' בהגהות אשר"י להלן מב): אם השומר היה יכול להודיע לבעלים שפירותיו מתקלקלים, ולא הודיע — חייב לשלם, שפושע הוא.

ואם לא היה יכול להודיע, והיה לו למכרם [לרשב"ג] ולא עשה כן — מבואר במגן אברהם (תמג סק"ה) אודות שומר שלא מכר את החמץ המופקד בידו בערב הפסח קודם שנאסר — חייב לשלם. והביא שם המשנה-ברורה שרוב האחרונים חולקים על כך ופוטרים את השומר, בין שומר חנם בין שומר שכר (והח"י מחלק ביניהם, ע"ש) — שאין בכלל חיובי השומר למכור את הפקדון, שחובת המכירה אינה מחיובי שומרין אלא מדין השבת אבידה. והוא הדין לענין פירות והרקיבו. אלא שאם המפקיד אינו יודע שהפירות עומדים להרקב, ויכול השומר להודיען ולא הודיע — בזה חייב הראב"ה על שלא הודיע, ואפשר שגם האחרונים אינם חולקים על כך. אבל כאשר המפקיד יודע באיבוד, כגון חמץ בערב הפסח, ואתה בא לחייב את השומר על שלא מכרו — זה אינו בכלל חיובי 'שומר' (עפ"י שער הציון שם, אות טז).

לא פרש להדיא כיצד הדין כשהבעלים אינם יודעים, ואי אפשר להודיעם, כנידון דידן. האם זה כלול בחיובי 'שומר' למכור באופן זה, או לא. [ובדיני שמים נראה שודאי חייב, לפי מה שכתב בספר מנחת שלמה (סו"י פב) שהמתעלם מאבידה והופסדה — חייב לשלם לבעלים בדיני שמים כדין היודע עדות לחברו ואינו מעיד לו]. וע' במחנה אפרים (שומרים לה); אבן העזר (תמג); בני ציון (מיטוסקי. ד-ה); אור שמח (חמץ ג, ח); חדושי ר' שמואל — פסחים ה); אילת השחר — כאן.

'חיישינן שמא עשאן המפקיד תרומה ומעשר על מקום אחר' — ואפילו הוא חבר שחזקה אינו מפריש אלא מן המוקף, חוששים שמא עשה כן בערב שבת לצורך השבת, שמותר (תוס'. ועתוס' יבמות צג: ד"ה אלא; גטין לא. ד"ה המניח).

ויש שפרשו (וגרסו) באופן אחר, שהחשש כאן הוא שמא הבעלים עשאוהו תרומה לפני שהפקידו. (ע' רמב"ן וריטב"א שדחו פירוש זה). ויש אומרים שתרומת-מעשר ניטלת שלא מן המוקף, ויש חולקים. (ערשב"א וריטב"א). וישנה דעה האומרת שאין איסור לתרום שלא מן המוקף מפירות המופקדים ביד אחר, שאין שם חשש תקלה, שהרי הנפקד אסור לאכלו (ע' בחדושי הריטב"א בשם ראב"י).

'לא שנו אלא בכדי חסרונו, אבל יותר מכדי חסרונו, דברי הכל מוכרן בב"ד' — ופרוש 'אבודין' דמתניתין: נחסרים והולכים (רש"י פסחים יג.).

אולי לשון המשנה קשיתה לרב נחמן בר יצחק, שמשמע אפילו אבודין ממש לא יגע בהן, ולכן נטה מן הטעם דרב כהנא [שהוא טעם השייך בכל הפירות, גם פירות מתוקנים או זרע פשתן הפטור מתו"מ], ופרש הטעם מפני התקלה. והוה שאמרו 'אדרנב"א ודאי פליגא' כי הרי זה היה הכרחו מן המשנה. ומישבת מעט קושית התוס' מי דחקו לומר דר"נ פליג, לימא דביתר מכדי חסרונו לדברי הכל מוכרן — אך י"ל שמתוך דברי רנב"י הבינו שמפרש 'אפילו הן אבודין' כפשוטו.

'זלרב נחמן בר יצחק נמי נזבנינהו לכהנים בדמי תרומה? בהא פליגי... ורנב"א סבר יתר מכדי חסרונו משכח שכיחי...' — יש לשאול לפי זה היה לו לרנב"א לומר 'שמא יעשם תרומה ומעשר' ולא 'שמא עשאן' — שהרי כלפי החשש שמא עשאן, יש תקנה למכרן לכהנים?

ויש לומר, הואיל והחשש שמא יעשה אותם תרומה לאחר שפחתו יותר מכדי חסרונו ועד שיתקלקלו לגמרי [שאו כבר אין שייך לעשותם תו"מ] — אינו מצוי, לא היינו חוששים לו לבדו, אלא היות והוצרכנו לחוש בלאו הכי לשמא עשאן, ולכן אסור למכור לכל אחד אלא לכהנים בזול, חשו גם לשמא יעשם, שגם זה אפשרי לעתים (עפ"י מפרשים).

מו"מ הנוגע לסוגינתו בענין חשש למיעוט המצוי — ע' משכנות יעקב יו"ד טז; משך חכמה — השמטות לספר שמות יג, י.

'עושה להם תקנה ומוכרן בבית דין... גבאי צדקה... מוכרין לאחרים ואין מוכרין לעצמן' — בגבאי צדקה ותמחוי לא אמרו מוכרים בבית דין — משמע דוקא בפקדון צריך בית דין, שהרי יש להם בעלים ולא הפקידו אלא להיות מונחים בקרן זוית, הלכך כשרוצה לעשות להם תקנה, בית דין הוא שעושה. אבל צדקה ותמחוי, הפרנסים הם כבעלים, הלכך כל מה שירצו לעשות עושים ואפילו שלא בבית דין (רשב"א ועוד).

'מיתבי: המפקיד פירות אצל חנווני והרקיבו, יין והחמיץ... במאי קא מיפלגי, דמר סבר להפסד מרובה חששו להפסד מועט לא חששו...' — הרמב"ן פרש [דלא כהר"ה], שהמחלוקת שבברייתא אינה אותה מחלוקת שבמשנה; זו שבברייתא אינה שייכת לסברת 'רוצה אדם בקב שלו...'; שהרי כבר אין לו שימוש בשמן ובדבש שהבאישו אלא עומדים הם למכירה, ונחלקו ר' מאיר וחכמים האם הטריחו את הנפקד למכרם, מפני ההפסד המועט של הקנקנים. ואפשר שאפילו חכמים האוסרים במשנה ליגע בפירות, מודים שחששו להפסד מועט, כי רק במשנה קיימת סברת 'רוצה אדם...' או חשש תרומה ומעשר, משא"כ ביין והחמיץ וכו'.

והוסיף הרמב"ן שב'שמן והבאיש' אין לחוש לתרומה ומעשר, כי גם אם עשאו תרומה — כיון שהבאיש פקעה ממנו קדושתו. ומשמע מדבריו שגם תרומה טמאה שאינה מיועדת לאכילה אלא להדלקת הנר וכדומה, אם נפסלה מאכילה לגמרי — מותרת לזרים בכל הנאה [כגון לצרכי רפואה וכדו'].¹

ונראה, דוקא כשנפסלה מבחינה טבעית, אבל תרומה שנאסרה באכילה, כגון שנתבשלה עם איסורי אכילה או תרומת חמץ — לא פקעה קדושתה. (עפ"י מנחת שלמה סב, טז).

א. צידד שם — דלא כהחזו"א — שתרומה שנתקלקלה מאכילה, הגם שראויה לסיכה — פקעה קדושתה ומותרת לזרים, כגון בורית שעשאוה מתרומה. ונשאר ב'צריך עיון'.

ב. יש לציין שהרשב"א והריטב"א נקטו כהנחה פשוטה ששמן והבאיש וכד' לא פקעה ממנו קדושת תרומה, ודלא כהרמב"ן.

(ע"ב) 'כל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתנו — הלכה כמותו...' — לפי שהלכות קצובות (= פסוקות) היה אומר מפי בית דינו (ירושלמי. עפ"י יד מלאכי — שו).

'מדרשב"ג נשמע דמורדין קרוב לנכסי שבו. מדרבנן נשמע דאין מורדין...'² — המשותף לנידון משנתנו ולהורדה לנכסי שבו, שבשניהם אם לא ניגע בנכס הריהו הולך ונפסד ודאי. ומאידך אם נרשה להיטפל אליו יש לחוש שמא אנו גורמים להפסד בידים, כגון בפירות — שמא יתייקרו והרי במכירתם הפסדנוהו. וכן בנכסי השבו, שמא לא יטפל בהם הקרוב כיאות ויפסידם (עפ"י רמב"ן ועוד. וע"ע בספר אמת ליעקב).

'מורדין קרוב...'³ — אבל לא אדם אחר, כי הקרוב רוצה לירד בתורת ירושה ואינו רוצה שירד בהם אחר בתורת אריסות. ואין מן הדין לכופו, כי שמא מת מורישו ונמצא מפסיד חלק האריסות. ואף על פי שאין חוששים למיתה בסתם — כאן שהנכסים אינם ברשום שום אדם, והבעלים לא עשו אותנו שלוחיו, ומשום תקנה אנו נזקקים להם, וכיון שהקרוב טוען ואומר אני נפסד בתקנה זו ואין רצוני בה — שומעים לו, שאפשר הדבר כן. ואין אנו מזדקקים לעשות תקנה לנכסים במקום שיש חשש מה של הפסד (רמב"ן וש"ר. והראב"ד כתב שאדם אחר מורדין אפילו לחכמים. עריטב"א).

'בששמעו בו שמת כולי עלמא לא פליגי דמורדין...'⁴ — מורדין קרוב לעסוק בנכסיו ולטפל בהם, אבל אינו יורשו עד שתוברר מיתתו בעדים (וכמו שכתב רש"י). ומבואר שאין די ביציאת קול על המיתה לרדת לנחלה, וכמפורש בדברי הרמב"ם (נחלות ז, ג). וכל שכן שאין משיאין את אשתו עפ"י קול שמת, ואפילו אבד זכרו — כל שאין אומדנות על מיתתו וגם אבד זכרו (עפ"י חזון איש אה"ע לא, יא יב. ע"ע נוב"י קמא, אה"ע לג ד"ה אומר אני).

הורדת הקרוב בששמעו בו שמת — משמע לכאורה מדברי הראשונים שגם היא משום תקנת הנכסים, אלא כיון ששמעו בו שמת, נתנו ליורש זכויות יתר כדי שלא יזלזל בנכסים. ואולם יש מי שכתב שהורדת הקרוב משום ירושה היא, שתקנו לענין אכילת פירות שאין צריך עדות ברורה אלא די בעד אחד ובקול. ע' 'אמת ליעקב'.

'רב אמר אין מורדין קרוב לנכסיו... דלמא מפסיד להו' — הראב"ד כתב שלרב מורידים אדם אחר באריסות, שאין בזה חשש הפסד. ואם תאמר למה אין מורידים קרוב ויהא כשאר אריסים? נראה, כי מפני שהוא קרוב וראוי לירש, אם נביא אותו לחשבון לדקדק עליו כאריס, יפסיד הנכסים.

ולדעת הרמב"ן ועוד ראשונים, לרב אין מורידים אדם אחר, מפני טענת הקרוב, ואין לנו לתקן תקנה המפסדת לו, כנ"ל.

'היורד לנכסי שבוי אין מוציאין אותו מידו. ולא עוד אלא אפילו שמע שממשמשין ובאין וקדם ותלש ואכל — הרי זה זריז ונשכר' — פירשו הראשונים שתקנת חכמים היא זו, לפי שחששו שמא יפסידם. ואעפ"י ששמעו בו שמת והרי הוא היורש, בכל זאת חששו שמא יזלזל בנכסים ויפסידם כי אינו סומך דעתו לגמרי כיון שלא באו עדים. וחששו כאן יותר מבנטושיין, שכיון ששמעו בהם שמתו — אינו בוש מלהפסיד שאומר בשלי אני עושה (עפ"י רמב"ן רשב"א ור"ן).

ואלו הן נכסי נטושים, הרי שהיה אביו או אחיו או אחד מן המורישין הלכו להם למדינת הים ולא שמעו בהם שמת... — הראב"ד פירש שהלכו בשביה. שאילו הלכו לדעת — אין אלו 'שבויין' ו'נטושיין' אלא כ'רטושיין'.

והרשב"א פרש שהלכו מדעת למדינת הים כגון על מנת לסחור ולשוב, ולפיכך לא חשש לצוות על נכסיו. וכשהיה שם נשבה, והרי זה כאילו יצא מנכסיו שלא לדעת. [ומסתבר שלא דוקא נשבה, אלא כל שנשתקע שם ואינו יכול לחזור מחמת סיבה כלשהי. עריטב"א]. אבל 'רטושיין' שהיו כאן ויצאו ולא ידענו להיכן, הרי זה כמי שרוצה להרחיק את עצמו ולילך שלא על מנת לשוב, וכיון שיצא מדעת ויודע שיפסידו ואעפ"י כ לא צוה — הרי גילה שאינו רוצה שירדו להם אחרים.

מוסר ומידות; ענינים

'רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חבירו' —

פרש רש"י: 'קב שלו. חביבה עליו, על ידי שעמל בהן...'. וכן לשון הרמב"ן (במלחמות ה'): 'שאדם נהנה כשאוכל מיגיעו ומקיים ביה יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך' (וע"ע ריטב"א).

— האדם העמל בדבר מסוים, כמדת עמלו מתקשר הוא אליו, ואהבתו לדבר זה מתגברת והולכת עם הגברת היגיעה, אז רואה הוא באותו דבר חלק מעצמו, מה'אני' שלו.

אם בדבר גשמי כך, בדבר רוחני על אחת כמה וכמה; ככל שעמל אדם יותר לזכות במעלה רוחנית, דבק הוא יותר במעלה זו, עד שהופכת להיות קנין בנפשו. וזה שאמרו (ע' ע"ז יט. וברש"י) שלאחר שטרח ועמל אדם בתורה, נקראת היא על שמו — 'תורתו'.

וכמו כן במעלת המצוות, זוכים על ידי מסירות ועמל — 'יפה פעם אחת בצער ממאה פעמים בלא צער' (אבות דר"ג ג), שבכך שמצטער ועמל בה, נעשית המצוה יקרה לו מאד ומתקשר אליה ביותר, ומתרבה קנינו במעלתה. וזהו 'לפום צערא אגרא' — השכר הוא השפע הרוחני המיוחד של כל מצוה ומצוה שזוכה בו האדם ע"י עשייתה, [כבאור הגר"ח מוואלוז'ין זצ"ל 'שכר מצוה מצוה' — המצוה עצמה היא השכר], אם כן, הגדלת הדבקות במצוה וריבוי הקנין בה על ידי הצער והעמל, היא היא ריבוי השכר (מתוך מכתב מאלהו ריש ח"ג).

נבזה הסביר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (שיחות מוסר ט תשל"א; כב תשל"ב. עפ"י דברי האוה"ח הק') מדוע נדבת הנשיאים למשכן, נמנית לאחרונה — לפי שחשובה היתה נתינת הנחושת של

פשוטי העם, יותר מאבנים יקרות שהביאו הם, שהגיעו אליהם ללא עמל ויגיעה (ע"י הנשיאים' כמשארז"ל), והרי ככל שעמל יותר על הדבר, חיבה יתרה נודעת לו עליו, וכשהוא נותנה — נדבת לבו מרובה יותר מזה שנותן דבר שלא עמל בו).

— לכשנתבונן נראה, כי לא זו בלבד שהקב"ה מרבה חסד לרשע, אף באותו זמן שהוא מענישו על רשעתו, אלא גם העונש עצמו נהפך עליו לחסד, שהרי חסד ה' מלאה הארץ (תהלים לג), ואין דבר בעולם שיהא פנוי חסד; — אותה קללה שנאמרה לאדם בזעת אפיך תאכל לחם — גם היא הומתקה לו לאדם ונהפכה עליו לעונג, שהוא משתוקק לה ואי אפשר לו בלעדה, שהרי חביב עליו עמלו עד כדי כך, שאף מדה מרובה של תשעה קבין שהשיג ללא עמל, אינם חביבים עליו כמו קב אחד שהשיג מתוך יגיעה וטרח.

וכן הדבר בענינים רוחניים; מצינו בדברי רז"ל שלאחר החטא הראשון, שוב אין אדם זוכה לכתרה של תורה שתתקיים בידו אלא ביגיעה רבה כזו ש'ימית עצמו עליה'. והנה, דוקא בזה צפונות כל הברכות. והעמלות בתורה משמשת כתנאי עיקרי בהשגת השלמות. הא למדנו מה רב הוא החסד בעונש ובקללה עצמה, שענין היגיעה נהפכה לאדם לברכה גדולה ולהישג של אושר עונג ועידון, שאין למעלה הימנו (אור הצפון ח"א — 'מדת החסד').

— 'כל הקנינים של אדם הם שייכים לו בתולדה ובשורשו, וכמו שאמרו בריש סוטה דמכריזין קודם יצירה בת פלוני לפלוני וכן שדה פלונית לפלוני, שגם זה דוגמת זיווג שיש לו חיבור בשורש. ועל כן אמרו (בסוטה מז). שלש חיות הן: חן אשה על בעלה ומקח על מקחו... דזהו הסימן שהוא זיווג ומקחו השייך לו, כאשר יש לו חן בעיניו והוא חושק בו דוקא (ע"ע בזה בספר מי השילוח ריש תצא; צדקת הצדיק — צט).

ועל כן אמרו: 'רוצה אדם בקב שלו יותר מט' קבין של חברו', ואע"פ שהכל אחד, וגם זה כשיקנה יהיה שלו — אבל זה שהוא מקחו ושלו בשורש, יש לאדם חשק בזה דוקא... ועל כן אין טעם בחשק ורצון, כי אדם חושק השייך לו, ויש לו חן בעיניו יותר מדבר אחר המשובח ממנו, וכדרך שאמרו ב'חן המקום על יושביו' מההוא דאלישע, אע"פ שהארץ משכלת, רק המקום יש לו גם כן שייכות לאותן יושבים, דאין לך אדם מישראל שאין לו ד' אמות בארץ ישראל, וזהו חלקו השייך לו בשורשו, ד'עמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ'. ובעילוי דמים יוכל למכור בעולם-הזה גם דבר השייך לו, כי כשנותן לו כל כך עד שיחשוק בזה יותר, זה מורה דבזה יוכל למלאות ולהשלים קנינים השייכים לו יותר. ויש בזה דברים עמוקים' (דברי סופרים, ג).

עוד ברמזי 'רוצה אדם בקב שלו... ועל מספר תשע שנקטו — ע' פרי צדיק ח"א לזאת חנוכה כה וח"ד לר"ח מנ"א ב; תפארת יוסף — שמע"צ דה עשר תעשר; תבא ד"ה כי תכלה.

דף לט

'נטושים דבעל כרחו, דכתיב והשביעת תשמטנה ונטשתה — אפקעתא דמלכא' — המהרי"ט